

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу регулювання конкурентних відносин і реалізації конкурентної політики в аспекті її правового забезпечення та законодавчого закріплення. В умовах глобалізації постає питання про створення дієвих механізмів конкурентної політики як всередині країни, так і на міжнародній арені. Необхідним є вдосконалення законодавчої бази, враховуючи стан міжнародної економіки та шлях і прагнення України до інтеграції у Європейське Співтовариство. Конкурентне законодавство повинно бути розроблено на основі принципів конкуренції в рамках функціонування Європейського Союзу, з дотриманням вимог СОТ і врахуванням особливостей національної економіки.

Ключові слова: економічна конкуренція, конкурентна політика, антимонопольне регулювання, глобалізація, глобальна конкуренція, конкурентне законодавство.

Статья посвящена анализу регулирования конкурентных отношений и реализации конкурентной политики в аспекте ее правового обеспечения и законодательного закрепления. В условиях глобализации возникает вопрос создания действенных механизмов конкурентной политики как внутри страны, так и на международной арене. Необходимо совершенствование законодательной базы, учитывая состояние международной экономики и путь и стремление Украины к интеграции в Европейское Сообщество. Конкурентное законодательство должно быть разработано на основе принципов конкуренции в рамках функционирования Европейского Союза, с соблюдением требований ВТО и учетом особенностей национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, конкурентная политика, антимонопольное регулирование, глобализация, глобальная конкуренция, конкурентное законодательство.

The article is devoted to the analysis of regulation of competitive relations and the implementation of competitive policy in terms of its legal provision and legislative consolidation. In the context of globalization, the question is to create effective mechanisms for both competitive domestic policy and the international arena. It is necessary to improve the legislative framework, taking into account the state of the international economy and the way and aspiration of Ukraine for integration into the European Community. Competitive legislation should be developed on the basis of the principles of competition within the framework of the functioning of the European Union, incompliance with the requirements of the WTO and taking into account the peculiarities of the national economy.

Key words: economic competition, competitive policy, antitrust regulation, globalization, global competition, competitive law.

Вступ. Забезпечення нормального функціонування ринкової економіки неможливе без вдало розроблених механізмів економічної політики держави, в т. ч. конкурентної. Основним спрямуванням конкурентної політики держави та діяльності Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) повинно бути досягнення максимального ефекту виходу на світові ринки з конкурентоздатними товарами зі збереженням рівня конкурентності всередині країни. Враховуючи процеси глобалізації, конкурентне законодавство потребує модернізації та удосконалення

в аспекті як приведення його до узгодженості із принципами ЄС та СОТ, так і систематизації і кодифікації в рамках закріплення норм національного законодавства.

Проблемі забезпечення конкурентної політики держави й аналізу конкурентного законодавства було присвячено увагу у працях багатьох вчених економістів і правників. Автором було проаналізовано наукові праці О.О. Бакалінської, Д.В. Задахайла, В.М. Гейця, Ю.В. Журика, К.О. Стадник, В. Магаса та ін. Але, незважаючи на велику кількість праць із господарського і конкурентного права, питання забезпечення конкурентної політики держави з погляду права, в т. ч. ефективності її реалізації в умовах глобалізації та реформування конкурентного законодавства, потребує наукових досліджень у комплексному вигляді.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути стан конкурентного законодавства та механізми реалізації конкурентної політики, визначити перспективи реформування та впровадження дієвих механізмів як на законодавчому рівні, так і на практиці.

Результати дослідження. В Україні початок формування власного конкурентного законодавства та запровадження конкурентної політики бере свій початок від розпаду СРСР та становлення незалежної держави. Важливим моментом було не просто запровадження голосних лозунгів подолання державної монополії та демонополізації економіки, а й впровадження правил конкурентної боротьби у ринкову економіку. Але, на жаль, сьогодні аналіз стану ринку не дозволяє говорити про досконалу конкурентну політику держави та вдалу її реалізацію.

Становлення власного нормативно-правового масиву конкурентного законодавства почалося з прийняттям у 1991–1992 рр. Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» [12] та «Державної програми демонополізації економіки та розвитку конкуренції» [13], основним спрямуванням яких була саме демонополізація економіки. Великою прогалиною антимонопольно-конкурентної політики в Україні було запозичення положень із конкурентних законодавчих актів розвинених зарубіжних держав без урахування національно-історичних особливостей розвитку країни. Гучно проголошені лозунги подолання монополізму не принесли бажаних результатів і переважно були безпосередньо пов'язані із приватизаційними процесами цілісних майнових комплексів, рейдерським захопленням земель, що призвело до того, що ті самі великі державні підприємства і навіть цілі галузі виробництва перетворилися на монополійні утворення, але вже в руках приватного сектору економіки. А отже, замість державної монополії створюється олігопольно-монополійний тип економіки з елементами приватної власності. Все це супроводжувалося застосуванням недобросовісних і нечесних методів конкурентної боротьби за допомогою лобювання своєї інтересів в уряді. Поставлена мета не була досягнута, а рівень монополізації ринків став вкрай високим, що завдало збитків економіці держави.

Початком наступного етапу розвитку вітчизняного конкурентного законодавства можна вважати прийняття Закону України «Про захист економічної конкуренції» [1], основною метою якого стало створення ефективного конкурентного середовища. Не менш важливою була гармонізація норм національного законодавства із європейським. Сьогоднішнє конкурентне законодавство має досить розгалужений характер і складається із Закону України «Про захист економічної конкуренції» [1], «Про Антимонопольний комітет» [2], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3], «Про природні монополії» [4] та положень Кабінету Міністрів України й Антимонопольного Кабінету України, які деталізують процесуальні моменти діяльності АМКУ.

Господарський кодекс має главу під назвою «Обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції» [5], де визначені моменти, присвячені регулюванню конкурентних відносин. У ст. 10 закріплено поняття антимонопольно-конкурентної політики держави як одного із напрямів економічної політики [5]. Реалізація конкурентної політики, основним спрямуванням якої є захист конкурентного середовища і недопущення зловживань із боку монополійних утворень, не може відбуватися без застосування дієвих методів і механізмів, розробка і закріплення яких повинна відбутися на законодавчому рівні. Основним спрямуванням конкурентної політики є оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, недопущення монополізму й олігархізму, анархії в ринковому середовищі, що передбачає забезпечення створення конкурентного середовища на основі методів чесної конкурентної боротьби. Для вдалої реалізації конкурентної політики повинні бути чітко закріплені на законодавчому рівні, в т. ч. на конституційному, гарантії та принципи забезпечення конкурентного середовища.

Як вже зазначалося, конкурентне законодавство має розгалужений характер і потребує ревізії для приведення у відповідність із нормами та правилами конкуренції Європейського Союзу і систематизації та кодифікації. Кодифікацію за допомогою компонування норм антимоно-

польно-конкурентного права пропонує Ю.В. Журик, поділяючи блоки конкурентного кодексу на загальну, спеціальну й особливу частини [9]. Необхідно зазначити, що кодифікації потребують не тільки норми матеріального права. Існує нагальна необхідність прийняття, поряд із конкурентним кодексом, конкурентного процесуального кодексу, в якому були б враховані процесуальні моменти діяльності АМКУ щодо діяльності, розслідування, притягнення до відповідальності тощо. Важливим аспектом є саме превентивний механізм попередження конкурентних правопорушень і передбачення застосування відповідальності, співрозмірної з наслідками. Систематизація норм конкурентного права повинна передбачати узгодженість норм конкурентного права, уніфікованого підходу до термінології та категоріального апарату, разом із гармонізацією з нормами міжнародного права.

Важливим із погляду ефективності впровадження та реалізації конкурентної політики є не просто закріплення у законах переліку правопорушень і відповідальності за них. На законодавчому рівні повинні бути закріплені правила конкуренції та принципи конкурентної боротьби, основною метою яких буде саме превентивний механізм і стимулювання дотримання конкурентного законодавства.

Недодержання основних правил і принципів конкуренції повинно передбачати більш суворі санкції та реальне їх застосування до правопорушників, що передбачає законодавче закріплення процесуальних моментів розслідування і притягнення до відповідальності. Уваги потребує питання визначення розміру штрафів і розроблення Методики розрахунку штрафів за правопорушення. Вкрай високим залишається рівень тіньової економіки, що дає правопорушникам можливість уникнення сплати реальної суми штрафу або взагалі спростування доказової бази.

Всі законодавчі закріплення потрібно чітко привести у відповідність до норм міжнародного права, враховуючи процеси глобалізації. Не завжди в умовах глобалізації норми національного законодавства та національні антимонопольні органи можуть бути дієвим регулятором, особливо коли йдеться про регулювання конкуренції в рамках глобального масштабу та світового ринку, суб'єктами якої виступають транснаціональні корпорації. Інтернаціонального регулювання потребують масштабні правопорушення й уніфіковані правила міжнародної конкуренції, які мають чітко взаємодіяти та взаємозгоджуватися із нормами та правилами конкуренції на національному рівні.

Актуальним є не просто впровадження правил конкуренції, а й підтримання рівня конкуренції, захист інтересів національного товаровиробника. Без вдалого регулювання конкурентних відносин і налагодження рівня конкурентності всередині країни неможливо досягнути рентабельності й ефективності галузей економіки, які можуть стати конкурентоспроможними на світовому ринку [8]. Як зазначає Д.В. Задихайло, вступ України до СОТ також вимагає забезпечення національним товаровиробникам максимально високого рівня конкурентоздатності за допомогою активних засобів державного регулювання [7, с. 18].

Конкурентна політика потребує не фрагментарного закріплення у Господарському кодексі [5], а й детального аналізу та закріплення інструментального визначення та функціонального призначення у спеціальних нормативно-правових актах. Реальний стан конкуренції на ринку та вільний обіг товарів, вільний доступ до ринку споживачів і суб'єктів господарювання можливий лише завдяки вдало розробленим механізмам реалізації конкурентної політики, що досягається поєднанням адміністративного регулювання та закріпленням дієвих конкурентних норм на законодавчому рівні.

Основною ціллю антимонопольно-конкурентної політики повинно бути забезпечення конкуренції на внутрішньому ринку та стимулювання виходу на світові ринки із власною конкурентоздатною продукцією. Конкурентну політику держави необхідно розглядати не ізольовано, а у чіткій взаємодії із промисловою, структурно-галузевою, інвестиційною, інноваційною тощо, головним завданням якої повинно стати забезпечення конкурентоспроможності підприємств як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках, а також конкурентоспроможності національної економіки в цілому.

Аналіз конкурентної ситуації дає можливість стверджувати, що монопольно-олігопольні структури багатьох секторів економіки заважають конкурувати малому і середньому бізнесу всередині країни та виходити на міжнародні ринки. Як слушно зазначає О.О. Бакалинська, без належного регуляторного впливу антимонопольного законодавства забезпечити існування і розвиток добросовісної конкуренції неможливо [6, с. 20].

В Україні функцію контролю за підтриманням конкурентного середовища та захисту конкуренції, а також забезпечення реалізації конкурентної політики покладено на АМКУ, повноваження та завдання якого закріплені в Законі України «Про Антимонопольний комітет України» [2]. Але, незважаючи на чинний Закон і нормативно-правові акти, що деталізують роботу АМКУ,

багато процесуальних моментів залишається неврегульованими, зокрема процедурні питання притягнення правопорушників до відповідальності, механізми розслідування правопорушень, визначення доказової бази та порядок вилучення доказів, питання позовної давності тощо.

Водночас, зазначає В. Магас, потрібно зрозуміти, що АМКУ не в змозі самостійно вирішити питання демонополізації ринків без здійснення системної економічної політики, спрямованої на усунення причин, що сприяють монополізації [11, с. 58]. Важливим моментом у діяльності АМКУ є налагодження системи співпраці з іншими державними органами й антимонопольними органами інших держав.

Сьогодні механізми реалізації конкурентної політики потребують концептуально нових підходів, враховуючи ступінь відкритості ринку та неможливість регулювання конкурентних відносин тільки на національному ринку. Регулювання та параметри контролю за конкурентними правопорушеннями потребують удосконалення. Першочерговими завданнями мають стати підтримка малого і середнього бізнесу, сприяння зниженню бар'єрів на ринку, зменшення рівня олігополізації ринків, боротьби з тіньовою економікою. Дієве регулювання можливе лише завдяки запровадженню диференційованого підходу до регулювання конкурентних відносин.

Необхідною, на думку автора, є сегментація ринку залежно від конкурентоздатності власної продукції. Там, де в Україні є потенціал вироблення власної конкурентоспроможної продукції, необхідно впровадити норми у національне конкурентне законодавство з урахуванням умов захисту національного товаровиробника. Авжеж, не йдеться про порушення умов СОТ щодо субсидіювання та надання державної допомоги. Але важливо розмежувати уніфікований підхід до регулювання конкуренції в різних сегментах ринку.

У Європейському Союзі правила конкуренції охоплюють всі сектори економіки, та водночас існують окремі спеціальні «моделі регулювання» для певних секторів: енергетики, транспорту, сільського господарства, права інтелектуальної власності тощо. За цим же принципом, на нашу думку, необхідно впровадити правила конкуренції та межі допустимості домінування та концентрації на ринку за секторами. Диференціація підходів регулювання повинна здійснюватися за різними критеріями: стану конкурентності на ринку, стану конкурентності та конкурентоздатності національного товаровиробника порівняно з рівнем імпортової продукції, стану конкурентоздатності національних товаровиробників на світових ринках.

Такої ж думки дотримується К.О. Стадник, яка у дисертаційному дослідженні запропонувала розмежування допустимості рівня концентрації залежно від різних критеріїв на різних ринках. Авторка наголошує на необхідності врахування процесів стимулювання концентрації капіталу в конкурентоспроможних видах виробництва з метою створення інноваційних і вартісних конкурентних переваг; стимулювання іноземного інвестування з боку транснаціональних компаній у сектори національної економіки; обмеження іноземного інвестування на випадок ризику домінування іноземних транснаціональних компаній на національному ринку згідно з інтересами національної економічної безпеки [10, с. 3].

Сприяння ефективності конкурентного законодавства можливо лише завдяки створенню оптимальної системи засобів і способів правового регулювання економічних відносин поряд із застосуванням дієвих адміністративних механізмів. Основними напрямками державної політики повинна стати диференціація засобів за секторальним спрямуванням. Важливим є також врахування динамічності розвитку конкурентних відносин і правил конкуренції, що передбачає запровадження конкурентної політики з урахуванням її динамічної і статичної функцій. Функціонування ринку в державі потребує вироблення системних підходів для формування стабільно-правового економічного середовища та стратегічної визначеності [10, с. 5].

Висновки.

1. Сьогодні механізми реалізації конкурентної політики потребують концептуально нових підходів, враховуючи ступінь відкритості ринку та неможливість регулювання конкурентних відносин тільки на національному ринку. Регулювання та параметри контролю за конкурентними правопорушеннями потребують удосконалення з урахуванням процесів глобалізації.

2. Процеси глобалізації ставлять важливе питання перед урядами – розроблення правил та умов конкуренції, а також дієвих механізмів її реалізації за умов відкритості ринку. Не завжди в умовах глобалізації норми національного законодавства та національні антимонопольні органи можуть бути дієвим регулятором, особливо коди йдеться про регулювання конкуренції в рамках глобального масштабу, суб'єктами якої виступають транснаціональні корпорації.

3. Важливим моментом є не просто забезпечення та підтримання конкуренції всередині країни, а й вихід на світовий ринок із власною конкурентоздатною продукцією.

4. З погляду ефективності впровадження та реалізації конкурентної політики важливо приділити увагу не просто закріпленню у законах переліку правопорушень і відповідальності за них. На законодавчому рівні повинні бути закріплені правила конкуренції та принципи конкурентної боротьби, основною метою яких буде саме превентивний механізм і стимулювання дотримання конкурентного законодавства.

5. Недодержання основних правил і принципів конкуренції повинно передбачати більш суворі санкції та реальне їх застосування до правопорушників, що передбачає законодавче закріплення процесуальних моментів розслідування і притягнення до відповідальності.

6. Уваги потребує питання розміру штрафів і розроблення Методики розрахунку штрафів за правопорушення. Вкрай високим залишається рівень тіньової економіки, що дає правопорушникам можливість уникнення сплати реальної суми штрафу або взагалі спростування доказової бази.

7. Першочерговими завданнями мають стати підтримка малого і середнього бізнесу, сприяння зниженню бар'єрів на ринку, зменшення рівня олігополізації ринків, боротьба із тіньовою економікою.

8. Сприяння ефективності конкурентного законодавства можливе лише завдяки створенню оптимальної системи засобів і способів правового регулювання економічних відносин поряд із застосуванням адміністративних механізмів.

9. Дієве регулювання можливе лише завдяки запровадженню диференційованого підходу до регулювання конкурентних відносин. Основними напрямками державної політики повинна стати диференціація засобів за секторальним спрямуванням.

10. Важливим є також врахування динамічності розвитку конкурентних відносин і правил конкуренції, що передбачає запровадження конкурентної політики з урахуванням її динамічної та статичної функцій.

Список використаних джерел:

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07 червня 1996 р. № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164.
4. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р. № 1682-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 30. Ст. 238.
5. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144.
6. Бакалінська О.О. Проблеми і перспективи розвитку конкурентного законодавства України. Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 17–21.
7. Задихайло Д.В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
8. Гесць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізації: виклики: монографія. Ч. 1. 2008. URL: <https://textbooks.studio/natsionalnaya-ekonomika-uchebnik/zakonodavchiy-zahist-ekonomichnoji.html>.
9. Журик Ю.В. Необхідність систематизації конкурентного законодавства України. Науково-практична інтернет конференція 27 лютого 2014 р. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=section&id=22&Itemid=113&lang=en.
10. Стадник К.О. Господарсько-правова політика в сфері законодавства про економічну концентрацію: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2016. 22 с.
11. Магас В. Конкуренція – головна мета економічної політики. Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27 квітня 2017 р.). Київ: КНУБА, 2017. С. 57–60.
12. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2132-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 12. Ст. 64.
13. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції: схвалена Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. № 3757-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 9. Ст. 42.